

REDEVNT SATVRNIA REGNA

– Ulrika Eleonora och guldåldersmyten

Fig. 1. Ulrika Eleonoras trontillträde 1718 av G. W. Vestner. Exemplet finns i Uppsala Universitets myntkabinett. Foto: Elin Klingstedt.

De gamla romerska poeterna återkommer ständigt i västerlandets bildade historia. Genom citat, allusioner och ekon framkallas antika föreställningsvärldar och klassiskt tankegods. Tidigare sammanhang, fiktiva eller faktiska, får belysa och förklara senare omständigheter, fiktiva eller faktiska, och tillsammans bildar de då något nytt. Intertextualitet kallas företeelsen vanligtvis inom de humanistiska vetenskaperna, och den återfinns inom de flesta konstarter, så även inom medaljkonsten. Samtidigt finns givetvis en fara för övertolkning, när mottagaren helt enkelt läser in betydelser som är irrelevanta och saknar stöd. Citat och förebildliga uttryck fick ofta ett eget liv, och löstes från sin ursprungliga kontext. De samlades i ordspråkssamlingar, emblemsamlingar och retoriska handböcker, redo att användas på nytt när behov uppstod. En tolkning baserad på det ursprungliga sammanhanget kan i sådana fall leda helt fel.

Den störste och mest fulländade latinskribenten genom alla tider är Vergilius, enligt en ganska entydig tradition, och detta faktum återspeglas även på de medaljer som har slagits över medlemmar i Sveriges kungahus genom århundradena. Roms nationalskald är här den klart mest populära källan för medaljdeviser, i

jämförelse med andra antika verskonstnärer.¹ I det följande skall vi se ett exempel där några ord från Vergilius berömda fjärde eklog (herdedikt), den som i den kristna historien har gått under benämningen Messiasseklogen, återanvänds i panegyriskt syfte för att ge tyngd och legitimitet i samband med Ulrika Eleonoras trontillträde. Vad är det som händer när dessa ord återbrukas i ny kontext? Och varför, undrar man, kommer de så väl till pass i norra Europa halvtannat millennium senare?

Den medalj det gäller i detta fall är den som hos Hildebrand räknar nummer 4 under behandlingen av Ulrika Eleonora d.y. På åtsidan ser vi den latinska texten: SALVE VLRICA ELEONORA

¹ Påståendet avser de medaljer som behandlas i Bror Emil Hildebrand, *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar praktmynt och belöningsmedaljer* (Stockholm 1874–75), som täcker alster över regenter från Gustav Vasa till och med Oscar II, och baseras på de fynd som Emanuel Svenberg gjorde i samband med att han översatte medaljdeviserna till svenska. Se Emanuel Svenberg, *Översättningar av latinet på svenska kungliga medaljer*, red. Peter Sjökvist (Uppsala 2013). Jfr Peter Sjökvist, "Prudentius in Sweden – Reception in a Medal Device", in *Eranos. Acta philologica Suecana*, vol. 2008/2009 (105), 2010, s. 45–46.

SUEC: G. ET V. REGINA SALVE FRIDERICE. REGNI DVX SVPREM. DEVS VOS SERVET ('Var hälsad Ulrika Eleonora, svears, göters och venders drottning, var hälsad Fredrik, rikets främste furste. Må Gud bevara er.'). Bokstäverna står inom en lagerkrans, segerns symbol. På fransidan ser vi sedan Ulrika Eleonora och Fredrik sittande på var sin tron, omgivna av representanter för de fyra stånden, samt ett citat från Vergilius eklog 4.36: REDEVNT SATVRNIA REGNA ('Saturniska riken återkommer'). I avskärningen finns även orden: PROCLAMAT. VII DEC: MDCCXVIII. ('kungjort den 7 dec. 1718'). Medan åtsidans text endast är en hälsning till kungaparet och en önskan om Guds beskydd, kräver fransidans texter en viss kommentar. I enlighet med Hildebrands utläggning kan vi konstatera att det som har kungjorts den 7 december 1718 är Ulrika Eleonoras bestigande av tronen och övertagande av regeringen. Den 30 november hade Karl XII dödats av en kula vid Fredrikstens fästning i Halden. Så snart budet hade nått Stockholm hade Ulrika Eleonora i ett möte med rådet hävdat sin arvsrätt till kronan och hälsats som drottning. Söndagen efteråt spreds budskapet i Stockholms kyrkor.² Det är det som datumet och bilden på Ulrika Eleonora och Fredrik refererar till. Återstår då citatet från Vergilius.

Den dikt som orden *redeunt Saturnia regna* har hämtats från är en som har spelat en alldeles särskild roll i det kristna västerlandets litterära historia. Som nämndes ovan har den i regel kallats Messiasseklogen. Efter en inledande invokation till Siciliens musor – grekernas störste herdediktare Theokritos var verksam på Sicilien – kommer snart några rader där vi återfinner medaljens devis:

Ultima Cumaei venit iam carminis aetas;
magnus ab integro saeculorum nascitur ordo.
Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;
iam nova progenies caelo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
desinet ac toto surget gens aurea mundo,
caste fave Lucina: tuus iam regnat Apollo.

Den cumeiska sångens yttersta tid har nu kommit,
den långa raden av sekler inleds på nytt.
Nu återkommer även jungfrun, saturniska
riken återkommer,
nu sänds ett nytt släkte ned från höga himlen.
Endast du, kyska Lucina, var den pojke som

föds bevågen,
under vilken järnets släkte för första gången
ger vika,
och ett gyllene uppstår över hela jorden. Din
Apollon regerar nu.

Sången som har yttrats i Cumae är sibyllans, som var ett av den antika världens mest kända orakler, och som alltså siar om kommande händelser. Nu skall tiden börja om på nytt, en jungfru och saturniska riken återkomma till jorden, och ett nytt släkte ta plats där. Lucina är ett av Junos epiteter, och som sådan särskilt åkallad av födande kvinnor. I detta fall är det en pojke som skall födas, med vilken guldåldern skall återkomma till jorden. Det är knappast konstigt att de kristna drog paralleller till Jesus, såsom den nye Adam, och jungfru Maria. Men den egentliga bakgrunden är givetvis en annan.

Vem den pojke är som skall födas har det spekulerats mycket i, men viktigare är det som vi vet förmedlas i texten. Den jungfru som skall återkomma till jorden är till att börja med den personifierade rättvisan, på latin *Astraea*, och de saturniska rikena avser styrelseskicket under guldåldern. Den grekiske skalden Hesiodos hade i *Verk och dagar*, verserna 106–201, redogjort för en berättelse om mänsklighetens utveckling, som sedan blev vida spridd under antiken. Från ett paradisiskt uttillstånd och ett gyllene släkte, där människor levde som gudar under Kronos herravälde, hade allting degenererat via silvrets och bronssets tidsåldrar till järnets, som var det som nu rådde. Vergilius har här vävt in en version från en annan grekisk skald, Aratos, när denne behandlar stjärnbilden *Virgo* (jungfrun). Hon hade en gång i tiden levt bland människorna under den gyllene tidsåldern och gått under namnet Dike (rättvisan). Som den sista av gudarna lämnade hon jorden under bronssets tidsålder.³ Jungfrun får alltså symbolisera guldåldern och Kronos herravälde. I Rom identifierades den senare med Saturnus, vilket förklarar dikten, och medaljens, saturniska riken.⁴ Det är alltså inte någon liten sak när orden används vid Ulrika Eleonoras trontillträde. Det är guldåldern och rättvisans rike som återkommer med henne som gent.

³ Jfr även Ov. *Met.* 1.150: *ultima caelestium terras Astraea reliquit*, och *Octavia* 396–399: *tenente regna Saturno poli. Tunc illa virgo, numinis magni dea, Iustitia, caelo missa cum sancta Fide terris regebat mitis humanum genus.*

⁴ Wendell Clausen, *A Commentary on Virgil. Eclogues* (Oxford 1994), 119–121.

² Hildebrand 1875, vol. 2, s. 7.

Nu är ju överord typiska för panegyriken rent generellt, så storslagenheten i tilltalet förvånar knappast, men i detta fall tillkommer att temat om guldålderns återkomst faktiskt är särskilt vanligt förekommande just vid regentbyten i tidigmodern hyllningslitteratur. Till den nya kungen eller drottningen knyts då folkets hopp och förväntan; nu skall en ny lycklig och rättvis tid ta sin början.⁵ Vi får väl också förmoda att en och annan helt enkelt ansåg det klokt att prisa kraftfullt så tidigt som möjligt under den nya regentens tid på tronen. Det gällde ju att göra intryck. Kanske bara simpelt furstesmicker alltså. För kvinnliga ogifta regenter kunde man i sammanhanget också uttrycka tanken att jungfrun Astraea personifierad nu hade återkommit till jorden, det främsta exemplet är Elisabeth I av England, men denna möjlighet var ju stängd för Ulrika Eleonora.⁶ Mycket riktigt avbildas hon också tillsammans med sin make Fredrik på medaljen.

Vad vi ser i orden *redeunt Saturnia regna*, när de används vid Ulrika Eleonoras trontillträde, är alltså ett övertydligt exempel på hur den ursprungliga kontexten ibland nödvändigtvis måste finnas med i bakhuvudet hos den sentida läsaren för att ge mening åt de klassiska orden, även i deras nya sammanhang. Till saken hör emellertid att det har funnits en lång historia av användning av Vergilius motiv i furstepanegyriken. Vi kan således inte veta om det var Vergilius dikt eller den tradition den var upphov till som var den direkta inspirationen för idégivaren till medaljen. Innebörden står likväl klar. Med Ulrika Eleonoras trontillträde skulle en ny tid randas. Associationerna till Messiaseklogen gav för det syftet bästa tänkbara föraning om den nya tidsålderns annalkande.

English summary

On the reverse of a medal struck for the Swedish Queen Ulrika Eleonora in 1718 we meet a device in Latin *redeunt Saturnia regna*, which have been taken literally from Vergil's fourth eclogue, the very well known 'Messias eclogue'. In order to understand its message, it is necessary to be familiar with the original context, where the return of the Golden Age is described. This motif was in fact commonly used in the Early Modern period when new regents were coronated.

⁵ Hans Helander, *Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas* (Uppsala 2004), 431–433. Jfr Peter Sjökvist, *The Early Latin Poetry of Sylvester Johannis Phrygius*. Edited, with Introduction, Translation and Commentary (Uppsala 2007), 188–189.

⁶ Se vidare Frances A. Yates, *Astraea. The Imperial Theme in the Sixteenth Century* (London 1975).